

ՀԱՅՍՏԱՆ

ՄԵՐ ՏԵԿՏԻՎԵՆ.

Մեր ընդ մեր չհաղարակապէս երեւան են գալիս այլ և այլ կարծիքներ Հնչակեան Կուսակցութեան գործունէութեան մասին և այդ կարծիքներն ապացուցանում են, որ ի՞նչ միայն մեր, այլ առհասարակ յեղափոխական գործունէութիւնը ունեց կողմից հասկացվում է շատ սխալ ու թիւր կերպով: Մեր խօսքն այն մամուլը կոչված թղթէ կեղտոտ փայտաների մասին չէ, ի հարկէ, որ օտարակերի պէս «Հնչակի» վրա անընդհատ յարձակվելը, նախանձարորոք՝ մեր դէմ զբաղակալելը, մեր գործերն ու գաղափարները զարմանալի տգիտութեամբ, իմաստակութեամբ և թէ ջնջուխտութեամբ խեղաթիւրված կերպով բացատրելը իր պարագային քան որ գործն է շինել: Եւս առաւել, այդ շուտ և անմիջապէս միայն այդպիսով է շարունակում իր գոյութիւնը: Ո՛չ, այդ տեսակ մամուլը բայի վայրահալութիւնից ուրիշ ոչինչ գործ չը գիտէ, և պատիւ կը լինէր նրան, եթէ նրա խօսքերին ուշադրութիւն դարձնէինք: Թէեւ, խոստովանելով ենք, որ նա իր չարաբաստիկ գոյութեամբ ընդունակ է հայ հասարակութեան մէջ ցանկը միայն վհատութեան, թերահաւատութեան ու դեմօրակիցացիայի (անբարոյականացման) վարակիչ սերմերը:

Այսպէս, դառնում ենք ուղղակի հարցին:

Կան ասողներ, թէ հնչակեանները «յախուռն» են գործում և գրանով ուղղում են յայտնել թէ հնչակեաններն այսօր յեղափոխական մասնակցի շարժումներն անում, փոխարէն պատրաստ վե՛լ ու ընդհանուր շարժումների համար: Եւ այդպէս ասելով, մի շարք պատասխանատուութիւններ են դնում հնչակեանների վրա: Մեր գործերի համար պատասխանատուութիւնից մենք խուսափող չենք երբէք: Մակայն խօսքերն ու իրերը պէտք է դնել իրանց իսկական տեղերը և յեղափոխական գործունէութեան սխալ ու թիւր հասկացողութեամբ չը կշռել մեր գործերը՝ ճշմարտութիւնից ու իրականից չը շեղվելու համար: Այսօր մեր ներկայ խօս-

քերով մենք դիմում ենք անկեղծ մտքերին, որոնց օգնել լուսարանել մեր գործունէութեան տակտիկան, ընթացքը — մեր պարտականութիւնն է:

Նախ և առաջ նայենք, թէ սրանից մօտաւորապէս երեք տարի առաջ ինչ հասարակական տրամադրութիւն ունէր հայ ժողովուրդը:

Թուրքո-ուսական վերջին պատերազմից յետոյ Բերլինի դաշնագրութեան մէջ, բաղարական բերմունքների շնորհով, արձանագրվեց հայ ժողովրդի վիճակը իրեն բարեկարգութիւնների կարօտ մի վիճակ: Թիւրք տէրութեան վրա պարտականութիւն դրվեցաւ անել հարկ եղած վարչական րեֆորմները, որոնց գործադրութեան պահանջող ու հսկող յայտնվեցան իրանք եւրոպական մեծ պետութիւնները: Թիւրք կառավարութիւնից այդպիսի մի պահանջ անել, որը նա կատարէր ինչպէս կամ կերպով, թերեւս ցնորք էր և խոտանալ այդ պահանջի գործադրութեան հսկել՝ թերեւս նոյնչափ մեծախօսութիւն էր: Ճիշդը, սակայն, այն է, որ եւրոպական մեծ պետութիւնները պէտք ունէին թիւրք պետութիւնն իրանց ձեռքի տակ գցելու, իրանց անօրէնութեան ենթարկելու, և 61-րդ յօդուածն էլ Պարիզի 1856 թ. ու Բերլինի դաշնագրութեան այն բաղմութիւն յօդուածների շարքումն էր, որոնցով եւրոպական տէրութիւնները ճգնում էին հասնել իրանց այդ վերոյիշած նպատակին: Մասնաւորելով մեր խօսքը հայկական խնդրի վրա, նրա պահանջի գործադրութեան երբէք չըջօրէն հետամուտ չեն եղել եւրոպական մեծ տէրութիւններն, այլ և ընդհանրապէս, նրանց շահը պահանջել է միշտ առկա թողնել այդ խնդիրը, որպէս զի իրանց ձեռքին միշտ մէկ աւելորդ զէնք ունենան թիւրք տէրութեան դէմ: Եւ այդ զէնքը, 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը պահանջելու պատրուակի տակ, 1878 թ. մինչեւ հիմա շատ անգամ գործածվել է թիւրք կառավարութեան դէմ եւրոպական այս կամ այն տէրութեան ձեռքով: Այսպէս կամ այնպէս, իրողութիւն է, սակայն, որ Բերլինի դաշնագրութեամբ հայկական խնդիրն անշուտ էր միջազգային իրաւունքի շրջանը և խոտանում էր հայերին իրանց երկրի վիճակի բարեկարգութիւն,

որքան էլ չնչին լինէր այդ բարեկարգութիւնը, թէեւ խօսքը մեծ: Այդտեղից հայերի մէջ առաջացան շատ յոյսեր, իրանց կեանքի վերանորոգման իղձեր, զարկ եղաւ աղբային ինքնաճանաչութեան և տեղի տվեց այնպիսի տրամադրութեան, որպիսին կարող էր ունենալ երկար տարիների մի բանտարկված, որին գային ասէին, թէ քեզ վաղը պէտք է արձակեն: Բայց լեռից ընկնողն աւելի շուտ կարող է սպանվել, քան բլրից: 61-րդ յօդ. գործադրութեան նկատմամբ այդքան յոյսերը, իղձերը, այդքան վստահութեամբ ու անհամբերութեամբ սպասելը եթէ զուր յատնվէին, յուսախաբութիւնը պէտք է լինէր սոսկալի: Ինչպէս էլ եղաւ: Աւել բմբուսած չը լինելով հայկական իրականութիւնը, չըմբռնած 61-րդ յօդ.-ի նշանակութիւնը Եւրոպայի նկատմամբ, ցնորամիտ հաւատ ունենալով դէպի եւրոպական այս կամ այն տէրութեան «բարի, մարդասէր, քրիստոնէասէր նախաձեռնութիւնը» 61-րդ յօդուածի գործադրութեան վերաբերութեամբ, — հայերն իրանց առաջին յոյսերի ցնծութեան մէջ ծախսահարում էին 61-րդ յօդուածը, ծախսահարում էին Եւրոպային և երկնային մանանայի պէս սպասում նրա «բարի նախաձեռնութեանը» Կրանք սպասում էին մինչև վերջին տարիներս . . . Սակայն՝ ընդհակառակն: Թողովրդի վիճակը՝ գնալով՝ աւելի վատթարանում էր: Տէրութեան հարկային ու ֆինանսական սիստեմն աւելի խտտութեամբ ճնշում էր իր տակ ժողովրդին: Հարկերի, պարտքերի փոխարէն գիւղացու հողը, տաւարը, բերքերը և եղած-չեղած աննշան դրամն անցնում էին տէրութեան, պարտատէրերի, վաշխառուների, կապալառուների, կալուածատէրերի ձեռքը: Բացի այդ օրգանական, ներքին ցաւերից, շարունակվում էին աւելի խտտութեամբ ամեն տեսակ ապօրինութիւններ, աւաղակութիւններ, կեղեքումներ՝ պաշտօնական, ոչ պաշտօնական ու քիւրդական, որոնք հողմի պէս ստէպ-ստէպ զարկում էին հայ ժողովրդի գլխին, աւերում ու անցնում: Պանդլիստութեան հոսանքն էլ ընդունել էր մինչև այն ժամանակ չը տեսնված ծաւալ: Թւում էր, ամեն բան փրկւում, կործանվում էր Հայաստանում և հայ ժողովուրդն էլ մասնված էր կորստին:

Փոխարէն «բարենորոգումների»՝ այդ սեւամած վիճակն էր թափաւորում:

Աւ հայ ժողովուրդը համակվեցաւ մի խորին տրտմութեամբ, մի սպաննիչ անտարբերութեամբ, մի մաշող վհատութեամբ, և թուլութիւնը, հիւսաթափութիւնը, յուսահատութիւնն իսպառ տապալեցին յուսոյ այն վերջին բեկորներն էլ, որ դեռ մերթ ընդ մերթ կայծի պէս ցայտում էին ու խկոյն մարում: Թողովրդային գատ, հայ-

կական խնդիր, թւում էր, այլ եւս կօրաւ

Այդ բոլորն այդպէս լինելով հանդերձ՝ անհերքելի է, սակայն, որ մոխրի տակ կայծեր կային: Վերջին 25-30 տարիների ընթացքում, մանաւանդ ուսու-թիւնը ակադեմիայի վեր, հայութեան մէջ արդէն ըսկըսել էր մուտք գտնել մի նոր ոգի: Իրերի վիճակը չէր կարող չառաջացնել այդ նոր ոգին: Դժգոհութիւնն իր գրութեամբ սաստկանում էր. սաստկանալով տեղի էր տալիս բողբոջի զգացման, որ և կամաց-կամաց ընդհանրանում էր: Պահանջ էր զգացվում մէկ ուրիշ միջոցով ձեռք բերել այն, ինչ կարող էր բարեկարգել ժողովրդի վիճակը: Այդ միջոցն էլ մատնանիշ էր արված նոյն լծից աղատված աղբերի պատմութեամբ: Այդ բոլորը տեղի տուին յեղափոխական-ապստամբական քարոզներին: Բայց ընդհանուր վհատութեան մէջ զգացումների այդ խուլ տրտմունքն ու եւուռն չէր գուրս հանում հայութիւնն ընդհանուր անորոշութիւնից. ցոյց էր տվել նրան աղատութեան ճանապարհը, բայց չէր գրել նրան այդ ճանապարհի վրա, չէր ուղղել նրա քայլերն ընդհանուր գործնական աշխատութեան մէջ: Հայութիւնը եկել էր ճանապարհի գլխին, չըյանդգնելով վճռել՝ գնալ առաջ այդ ճանապարհով, թէ ոչ: Խօսքեր շատ էր լսել, քարոզներ շատ էր տեսել, բայց գործ — դեռ ոչ, բայց գործ եւ ու ծրագիր, ընթացք, միջոց — դեռ ոչ: Կրան հարկաւոր էր որոշել իր գործունէութեան նպատակը, մշակել դրա ծրագիրը և այնուհետեւ ունենալ ոյժ, համարձակութիւն ու հասկացողութիւն առաջ երթալու իր զիմացի արիւնալից ու փշոտ ճանապարհով:

Արեւան գալով հասարակական այդպիսի հանգամանքներում, յեղափոխական մարմին՝ վրա ընկնում էր մեծ պարտականութիւն: Այդ պարտականութիւնը կրկնակի էր — թէօրիական (տեսական) ու գործնական: Նա պէտք է հետազօտէր հայկական իրականութիւնը՝ նրա սոցիալ-անտեսական ու քաղաքական կողմերով, պէտք է տար գիտական մեկնաբանութիւն այդ իրականութեան, որոշէր դրա պատմական ֆազիսը, շրջանը, այնուհետեւ որոշէր յեղափոխութեան պահանջն օրգանական, ներքին պատճառները, և այդ բոլորից յետոյ կազմէր հայկական յեղափոխութեան թէօրիան ու որոշէր հայկական յեղափոխութեան իմաստն ու նպատակները: Միւս կողմից յեղափոխական մարմինը պէտք է գծագրէր յեղափոխական գործունէութիւնը և այդ գործունէութեան միջոցները, եղանակները, ընթացքը՝ տիրող հանգամանքների ու պայմանների համեմատ, ձգտելով միշտ մի կէտ նպատակի, այն է՝ պատրաստել ընդհանուր ապստամբութիւնը, որի միջոցով պէտք է յեղափոխութիւն լինի երկ-

րի բնագիտությունը կազմված է իրաւական, բաղադրական անասական, հասարակական ու մասնատուր:

Այդ կրթական զերն ընկաւ Հնչակեան Կուսակցութեան վրա: Թէ որքան աշուղ կերպով կատարեց իր թէօրիական գերը «Հնչակը» — դա պարզորոշ կերպով ցոյց կը տայ ապագան, թէ եւ նրա յեղափոխական թէօրիայի ու գաղափարների նպատակադրման թեան ու ճշմարտութեան բաւական ապացոյց է այն՝ մի կողմից, որ նրա շուրջը կարճ ժամանակում բողոքեցան բաղմամբիւ կուսակիցներ, որ եւ շուտով համախմբվեցան առանձին կազմակերպութեան մէջ, և միւս կողմից այն, որ նրա գաղափարները՝ գնալով աւելի ընդհանրապէս են հայերի մէջ, գրաւելով թարմ, չը նախապաշարված մտքերը, հին, բուսական, աւանդական, չընդ գաղափարներով չը վարակված խելքերը: Բայց այստեղ մեր խօսքը հնչակեան գաղափարների մասին չէ և այդ պատճառով կանգ ենք առնում Հնչակեան Կուսակցութեան գործունէութեան տակտիկայի, եղանակի, ընթացքի վրա:

Ինչպէս տեսանք, Հնչակեան Կուսակցութիւնը երբեք եկաւ հասարակական այնպիսի հանգամանքներում, երբ հասարակական վիճակը գերեզմանի քարի պէս ծանրացած էր հայ ժողովրդի վրա. երբ յուսախաբուածութիւնը, յուսահատութիւնը, վհատութիւնը տիրել էր ամենքին. երբ թերահաւատութիւնը, անվստահութիւնն իր ոյժերի վերաբերութեամբ կաշկանդում էր հայութեանը, չը թողնելով անցնել իր զիմացը եղած փրկութեան ճանապարհի վրա, մինչդեռ բողոքի զգացումը խեղդում էր նրան. երբ, վերջապէս, ճանճրացած զանգակի միակերպ, տաղտկացուցիչ զօղանջին նմանութիւն ունեցող անթիւ յեղափոխական պլատոնական քարոզներից, — նա, հայութիւնը, յեղափոխական գործնական գաղափարի եւ յեղափոխական գործի էր կարգաւորում: Կանգնած դէմ առ դէմ այդպիսի հանգամանքների, Հնչակեան Կուսակցութիւնը, իրբեւ յեղափոխական մարմին, ճանաչելով իր պարտականութիւնը, պէտք է յոյս ներշնչէր վհատված ժողովրդի մէջ. պէտք է նրա մէջ վստահութիւն ներշնչէր դէպի նայն իր՝ ժողովրդի՝ ոյժերը, պէտք է փոխադրէր նրան գործունէութեան ճանապարհի վրա, միշտ առաջնորդելով նրան. պէտք է ցնցէր նրա լիմրած ոգին, յեղափոխական գրութիւն առաջացնէր երկրում ու յեղափոխական տրամադրութեամբ տոգորէր ժողովրդին: Այդ կերպով եւ միմիայն այդ կերպով կարելի էր գնել այդ ժողովրդին այնպիսի հանգամանքներում, որ նա վարժվէր յեղափոխութեան մտքին, նրա մէջ միայն տեսնէր իր փրկութիւնը, կամայականաբար յանձնվէր այդ հոսանքին, միշտ աչքի առջև ունենալով արիւննահեղ դէպքեր, կոխներ, և զրանց

մասնակի կրկնութիւններով՝ դուրս դար իր անորոշ անխճաւան գիրքից, իր հոգեկան մեռելութիւնից:

Այդպիսի վիճակ առաջացնել յեղափոխական գործնական աշխատութեան նպատակն էր: Կախ և առաջ պէտք էր ցնցել ժողովրդին, որպէս զի յետոյ կարելի լինէր առաջ բերել ժողովրդային ոյժեր: Այդ նպատակին հասնելու համար հարկաւոր էր ժողովրդին ցոյց տալ դ որ ծ, դ որ ծ եւ ու կ եւ ու պ, ժողովրդին առաջնորդող մարմին և այդպիսով գնել նրան այնպիսի գրութեան մէջ, որ նա այլ եւս յետ դառնալու հնարք չունենար, այլ հարկադրված լինէր միշտ առաջ գնալու, աւելի ու աւելի շրջապատուելով յեղափոխական հանդամանքներով: Հայ ժողովրդի տրամադրութիւնը և հայա տանի վիճակն ընդհանուր ապստամբութեան համար պատրաստ եւ կարելի էր միայն այդ ընթացքով: Եւ այդ կանխամտածված ու որոշ նախադրի արդիւնք էին Կարինի, Կ. Պոլսի, Սասնոյ շարժումները և այն բաղմամբիւ լեռները քաջարի գործունէութիւնը, որոնք մի տարից աւելի է, ինչ երբեք են եկել Հայաստանի զանազան կողմերում: Եւ այդպիսով այդ բողոք մասնակի շարժումներն էլ ուրիշ նպատակով չեն գործադրվում, եթէ ոչ նոյն ընդհանուր ապստամբութեան համար պատրաստ եւ հայ ժողովրդի տրամադրութիւնը, ոգին, փորձառու դարձնել նրան յեղափոխութեան գործում: Հարկաւոր էր հայ բարեկացած ժողովրդին դարկ առ և առաջնորդելով՝ զընել նրան թշնամու դէմ յեղափոխական ճանապարհի վրա: Այդ կարող են անել միայն մասնակի շարժումները, առանց որոնց հայ ժողովուրդը երբեք չէ կարող պատրաստվել ընդհանուր ապստամբութեան համար: Հինգարեւրամեայ թուլամորթ տարիքն պատերազմ տանելու համար պէտք է նախ նրան դ որ ծ ն ա կ ա ն եղանակով վարժեցնել ինքնապաշտպանութեան կուին, պատերազմին — դա է ամենաառաջին ու ամենակարեւոր, կարող ենք ասել, ոչ պակաս դժուար յեղափոխական պատրաստութեան վիճակն այդպիսի ժողովրդի համար: Եւ այսօր ոչ որ չէ կարող հերքել այն ճշմարտութիւնը, որ այդ մասնակի շարժումներին ենք պարտական հայ ժողովրդի ներկայ յեղափոխական տրամադրութեամբ, հայկական զիպի վերականգանութեամբ ու այն յեղափոխական արդիւնաւոր իրարանցումով, որ տիրում է ներկայումս Հայաստանում: Այդ արմատական, անխմանալի փոփոխութիւնը հայութիւնը կրեց լոկ այս վերջին երկու-երեք տարւայ ընթացքում: Տասնեակ տարիների ամեն կարգի և ամեն տեսակ բարոյական գրգռածքներն ու գրքոյկներն անկարող եղան անել այն, ինչ կատարվեց մեկ-երկու տար-

ւայ ընթացքում յեղափոխական մի շարք շարժումներով: Բայց այդ, ոչնչ, ինչ որ անկարելի էր անել յեղափոխական դաշնին դործունեութեամբ և լոկ խօսքով, արվեցաւ ու անվում է բացայայտ կերպով, դ որ ծնական պրօպագանդայով մինչդեռ զուգընթացաբար իրանց որոշ նախագծելած եղանակներով առաջ են գնում շարունակ ներքին կազմակերպութեան զօրացումն ու աշխատութիւնները: Յեղափոխական ոչ թէ մերկ քարոզ, այլ թէ օրիա, յեղափոխական բացայայտ դ որ ծ և յեղափոխական կազմակերպական ու պրօպագանդական դաշնին աշխատութիւններ — դրանք են այն ձեւերը, որոնց միջոցով պէտք է պատրաստուել ընդհանուր ապրտամբութիւնը, այդպիսի դործունեութիւն է պահանջում հայ յեղափոխական մարմնից հայկական իրականութիւնը, այդպէս է միշտ ձգտում դործել Հնչակեան Կուսակցութիւնը:

Ոչնչ է, մեղ ասում են, թէ այդ շարժումներն առաջացրին խիստ հալածանք հայ ժողովրդի գլխին: Բայց այդ խօսքը հայկական սարկացած խելքի մի բնաորոշ խօսք է միայն: Այլ կարող է յանդգնել ընդհանուր ապստամբութիւն պոռալ և յետոյ արանջալ, երբ դրա պատրաստութեան համար անհրաժեշտ եղանակներով դործելով յեղափոխական դործունեութեան բնական հետեւանք եղող հալածանքներն են առաջանում: Զե՞ նմանում դա՞ բռնուցը դրականում պահած՝ սպառնալ, Թշնամին մեզնից աւելի ուժեղ է և մեզնից էլ ոչ պակաս դիտէ ինքնապաշտպան լինելը: Պատերազմը պատերազմ է և անկած գիւղերի վրա կանգ չեն առնում: Գ որ ծ եղած ժամանակ կայ հալածանք, և ով որ տրանջում է այդ հալածանքների դէմ, թող նա մի կողմ քաշվէ իր փոքրօրութեամբ, նա տեղ չունի յեղափոխական դործում, որ ասպարէզն է միայն անձնուրացների և դաշտիւրի տէր ու դործին հմուտ մարդկանց: Ի՞նչ է, այլ եւս իրականացած համարներ այդ տրանջողների նկատմամբ թիւրքական առածը, թէ «հայ լին արիւն աւտաւ» և վախեցաւ: Բայց իմացէք, որ հայի արեան հոսելը և կրած հալածանքը սուրբ պատերազմում դեռ նոր է սկսվում: Եւ մենք կասենք ուղղակի: Ապագան մեզ համար պատրաստում է արհաւիրքներ: Ով կարող է թող պատրաստվէ այդ օրւայ համար, ով կարող է թող առաջ գնայ, թող մարտնչէ: Խոյ թուլամորթը, անդործը թող չը խօսէ, անշուշտ, նա ամեն ժամանակ մի բոյն, մի ծակ կը դանէ, ուր կը պատսպարէ իր անպէտք, անգոյն ու աղբիկական կեանքը:

Թ Գ Թ Ա Կ Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

ՆԱԽԵՆՆԵՐ ԹԻՒՐԿԵՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵՐԸ

ՀԱՅ ԱՍԴԱՏԱԿԱՅԻՆ ԽՄԻՐ ԽԸ

ԱՐԻԻՆԱՀԵՂ, ԿՈՒԻԸ ԹԻՒՐԿ

ԶՕԲԱՅ ՀԵՏ.

Երզնկայ, 17 յուլիս 1892.

Նախորդ թղթակցութեամբս հաղորդած դէպքերէն ետք Գ ու ռ ու չ ա յ ի գաւառակին մէջ հայոց վիճակն նոր կերպարանք մ' առաւ. կառավարութիւնը սկսեց դործագրել կատարել հալածանքներ և տուն չը մնաց՝ որ կոպիտ ժանտարմներու ձեռքը խաղալիկ չը դառնար այլ եւ այլ խայտառակութեամբ եւ երիտասարդ չը մնաց՝ որ բանտը չը տանէին: Քաղաքիս բանտը հայ երիտասարդներով լեցուցւո՞ւմ կառավարութիւնը հարկադրուեցաւ մաս առ մաս այլ եւ այլ քաղաքներ փոխադրել անոնց՝ բաւական տանջանքներ տալէն վերջ: Մինչեւ ց' արդ 7 երիտասարդ չը կարենալով հանդուրժել այդ տանջանքը՝ բանտի խոնար պատերու մէջ և շղթայի տակ մ'եռած են:

Այս աղեկտուր դէպքերը լսելով եւ տեսնելով՝ Մ ե ծ Ա ռ մ տ ա ն գիւղէն հաճի Գ ա լ ու ս տ անուն երիտասարդը, որ յայտնի ընտանեաց զաւակ է, կը սկսի հայրենասէր երիտասարդաց՝ սիրտ տալ՝ անձնապաշտպանութեան զենքով դործել: Նոյն գիւղի մ'իւտիւրի փոխանորդ Ա ե ռ ո ս անուն հայը՝ լսելով հաճի Գ ա լ ու ս տի այդ ընթացքի մասին, անմիջապէս Գ ու ռ ու ս տի դայմագափն կը տեղեկացնէ: Մի բանի ժամ վերջ գայմագափ հրամանաւ հաճի Գ ա լ ու ս տին տունը կը պաշարեն խումբ մը ժանտարմներ (հեծեալ ոստիկանք): Սակայն հաճի Գ ա լ ու ս տը իր այգիները գացած լինելով՝ իմանալով պատահարը, 10—15 քիւրդ եւ հայ ընկերներու հետ կը յաջողի ապաստանիլ Մ ն յ ու ռ ի լեռները: Քիչ ժամանակէն վերջ հաճի Գ ա լ ու ս տ արդէն իր ձեռքին աակ կուենայ 100 անձէ բաղկացեալ մեծ խումբ մը, որ կը սկսի դործել իւրեւ ասպատակային խումբ:

Ժամանակ մը վերջ Մ ե ծ — Ա ռ մ տ ան գիւղը երթալով՝ գիշերանց զինքը մատնող Ս եր ո ս անունը կը կոխէ եւ կը սպանէ հրացանի գնտակներով: Գ ա լ ու ս տն եւ իր ընկերները անհետացած էին երբ վայ հասան ոստիկանները որք գիւղին հարուստներու տունները կը բնաւ կէտն իբրեւ գիւղին պաշտպան: Ժանտարմը կը սկսին ուշ գիշերով այս կողմ այն կողմ վազվզել, տաներ խուղարկելով, կանանց գլխին սպառնալիքներ տեղալով, թէ իբր սպաննողի ետեւէն են ինկած: Այս աշխատութիւնն սակայն անօգուտ կանցնի Գ ա լ մագամը փորձեր կընէ ասպատակային խումբի հետքերը գտնել բայց դարձեալ ապարդիւն:

Այդ դէպքէն քանի մ'օր վերջ՝ երկիւղ կրելով նորանոր դէպքերէ՝ նոյն դայմագամը կը ժամանէր մ ե ռ ք է ղ ը (ոստիկանատուն)՝ որ գտնուի գիւղէն մէկ ու կէս ժամ հեռու ձորի մը մէջ, երբ յանկարծ գիշերով աղ-

մուկ մը կահաբեկէ ոստիկանները: Անփշապէս ամենք վեր կը կենան՝ զինուելով և կը տեսնեն որ իրենք պաշարուած են հաճի գալուստի խմբէն: Արիւն կը սկսի հայեր քաջութեամբ կը պաշտպանուին եւ քանի մը ոստիկան կիցնան, մնացեալք կը ցրուին. . . Գալուստի խմբի նպատակն էր այդ ոստիկանատան մէջ եղած հայ բանտարկեալքն աղատել, սակայն դայմագամն նախապէս գուշակած ըլլալով՝ որ այդպիսի փորձ մը կրնայ ըլլալ՝ բանտարկեալքն կանխապէս Նրդնկայի բանտն էր փոխադրած: Հետեւեալ առաւօտեան դայմագամը կատարած՝ կիմացնէ նահանգապետ փաշային, փաշան ալ Ն. Պօլիս ուրիշ կը ստանայ հրահանգ՝ ամեն միջոց դորձ գնելով՝ ոչնչացնել հայ ասպատակային խումբը: Նահանգապետը հրահանգի համեմատ բազմաթիւ հեծեալօրք կը զրկէ Գալուստի խումբը գտնելու և պէտք եղածն ընելու: Անոնք կը գտնեն ասպատակային խումբն ասպատանած Մնցուրի լեռանց ժայռերու ու քարայրներու մէջ ուրիշ գնաւորները կը սկսին առատութեամբ տեղալ զօրքին վրայ: Արիւն կը տեսէ կէս ժամ Զօրքերու հրամանատարը, 4 զինուոր եւ երեք ձի կը սպանուին եւ վերաւորուածներ կըլլան: Տեսնելով իրենց հրամանատարի մահը՝ զօրքերը կը ցրուին: Հայ հրոսակախմբին կը մնայ 8 հրացան եւ երեք ձի: Կառավարութիւնը ահաբեկեալ այս խմբէն՝ մեծ պատրաստութիւններ կը տեսնէ անոնց դէմ երթալու, սակայն Գալուստի խմբին արդէն հռչակաւոր դարձած քաջութիւնը գրաւական մ'է թէ անիկա գետերկար պիտի գործէ հայկական յեղափոխութեան համար, ինքն ալ քանի մը ուրիշ հայ նշանաւոր հրոսակաց խմբերու հետ՝ օրինակ հանդիսանալով մեր թշուառ ժողովոգեան:

ԱՐՄԷՆ.

Տեղեկանակերտ, 16 յուլիս 1892.

Վաղարքիս հայ հասարակութեան վիճակն խիստ տխուր և յոյժ դժուարահանդուրժելի եղած է: Ոճրագործութիւնը, աւազակութիւնը եւ հարստահարութիւնք սովորական դէպքեր դարձած են գրեթէ, ի բաց առեալ գանակոծութիւնը եւ հայհոյանք որ միշտ հայի բաժինն է: Տեղական կառավարութեան մօտ անյսլելի եղած են եւ կըլլան հայի արգարացի գանգատներ եւ բողոքներ:

Գետ անցեալ յունիս 3-ին օրը երեք ճամբորդ մը շեղուց դիակներն տեսնուեցան քաղաքէս 6 ժամ հեռի Գարաճատաղ անուանեալ լեռանց մէջ, համիտի յէ հեծեալանգի զինուորներէ սպանեալ: Տեղական կառավարութեան կողմէն բնաւ փորձ ու հարց չեղաւ. . . Այս պատճառաւ նոյն տեղերը գործ ունեցողներն այլ եւս համարձակութիւն չունին երթեւեկելու: Գարձեալ յունիս 5 տեղւոյս հայ երիտասարդներէն մէկը շրջակայ գիւղերէն Շիւբիւրի կողմէն գիւղը կերթայ առուաւոր ընելու համար. քաղաքին դռնէն դուրս կիլնէ՝

յանկարձ րէժիի դէտերէն մին որ հոն կեցած է կը պոռայ «սէնտէ թիւթիւն վար», բաւական խուզարկելէ յետոյ ոչինչ կը գտնէ: Սրբողած կտիս անգթաբար խեղճ երիտասարդը գանակոծելու չարչարել. իւր օրինակին կը հետեւին նաեւ հոն գտնուող թուրքերը. մօտը գտնուած զրամը եւ ժամացոյցը կ'առնեն եւ պղպէս կիսակենդան վիճակի մէջ մերձակայ թաղի պահականոցը կը տանին: Նոյն տեղի ոստիկանը եւս խուռն բազմութեամբ ձեռներն կապած գանակոծմամբ Պաշ-գան լըղը կը տանին: Գօմիսէրի տեղեկագրութեամբ ի բանդ կ'առաջնորդուի:

Հայ կիւն մը քաղաքէս 5 րոպէ հեռի Գըթըլըլըլ գիւղէ քաղաք իւր հիւանդ մօրն այցելութեան կուգայ եւ վերադարձին քաղաքին դռնէն քիչ հեռի ճանապարհին մէկ կողմը կտապէ իւր միւս գիւղացի ընկերներ: Նրեք թուրք սրիկայը նշմարելով զայս՝ խեղճ կընոյ վրայ կը յարձակին եւ բռնութեամբ մերձակայ պարտիզի մը մէջ կը մտցունեն. պատիւը բռնաբարելէ վիշի վրան գտնուած զարդերը, ոսկեղէնները հաւաքելով կը փախչին: Ի վերջոյ կնոյ ընկերները իւր հեծկտանաց եւ ողբոց ձայնը լսելով կը գտնեն եւ կիսամեռ ի գիւղ կը փոխադրեն: Հետեւեալ օրը կը բողոքեն տեղւոյս կառավարութեան. անյսլելի մնաց եւ այս. կիւնը ցարդ ծանր հիւանդութեամբ կը տառապի:

Մոյնօրինակ դէպքեր շատ կան հոս, բայց որ մէկը պատմենք. . .

Ահաւասիկ Տիգրանակերտի վիճակը. . .

ԱՐՇԱԿ.

Շ. Գարահիսար, 13 օգոստոսի 1892.

Վիճակիս գնալով կը ծանրանայ, կառավարութիւնը եւ անկէ գրգռեալ մոլեռանդ թուրքերը յայտնի կերպով զինած են հայոց դէմ. պատրուակ կը փնտրեն միշտ խնդիր յարուցանելու համար, եւ ամենաշնչին պատճառներով աղբի եւ պառույ դէմ ծանր նախատինքներ տեղալ ամենօրեայ սովորական բաներ դարձած են:

Յաւալի է որ ներկայ խռովեալ ու պղտորեալ վիճակ մի քանի վատ ու անպիտան հայեր իրենց շահու միջոց մը դարձուցած են եւ ամենատարբին զրպարտութիւններով կամբաստանեն ընդհանրապէս հայերը եւ մասնաւորապէս հարուստ դասուն պատկանող մեր աղջայինները, իրերէ յեղափոխականն եւ այսպիսով մոնկոլ կառավարութեան յեղափոխականն եւ այսպիսով մոնկոլ կառավարութեան հացին իւղ կը քսեն: Այդ զրպարտիչներուն մէջ առաջին տեղը կը բռնէ մէկը՝ Ա. Գ. Բ. Զ. անուն փաստաբանը, ամենացած տէսակէ արարած մը որուն կեանքը ստութեան, նենգութեան, խարդախութեան եւ այլ անբարոյականութեան ու ամօթալի գործոց երկայն շարք մը կը կազմէ. ոտքէն մինչեւ գլուխը մալուլութեան ու ապականութեան տղմին մէջ շաղախուած սողուն մը: Սա իւր արբեալ վիճակին մէջ, որ իր սովորական վիճակն է, բարձրաձայն կաղաղակէ թէ «հայոց սուները պահուած զէնք եւ այլ ուղղամիտներ կան. եկեղեցւոյ մէջ լինողանքներ

պահուած են, եւն: Խոհանարան հայեր հեռատեսիլով թէ ինչ ծանր հետեւանքներ կրնային ունենալ այսպիսի երեւակայական ցնորաբանութիւններ զորս ամենայն սիրով լսելու յոյժ տրամադիր է տխմար կառավարութիւնը, խնդիրը բողոքելով այդ խռովարար անձին պատժուիլը պահանջեցին: Կենդանի պաշտօնեայներ ապահովիչ խօսքերով թէ եւ կը ճամբեն դանոնք, բայց քիչ ժամանակ վերջը Սիրէ Զեւան Սարգիս անուն պահասամիտ հայու մը կը թելադրեն փայլուն խոստովանելով որ մէյմէկ տեսակ զըպարտութիւններով ամբաստանէ այն հարուստ հայերը որոնք մասնակցած էին այն բողոքին: Սերքիս ուրուն ցնորամիտ ու խենթ ըլլալը հանրածանօթ է եւ նոյն իսկ կառավարական մարդահամարի ցուցակին մէջ ալ այնպէս արձանագրուած՝ ուրախութեամբ յանձն կառնէ այս աղբալիս պաշտօն, մտածելով թէ ալ անկէ վերջ ձրի տուն, պատիւ ունենար, ինչպէս խոստացած էին իրեն, առանց աշխատութեան իւր ապրուստը եւ այլ պէտքերը պիտի հոգացուէին, դրամ պիտի ունենար, հարուստ պիտի ըլլար—ի՛նչ հրապուրիչ բան: Կա կաճապարէ կառավարութեան ցոյց տուած կերպովը փաստաբան Ա. Բ. ի խմբագրութեամբ իսպառն ամէն եր (զեկուցագրեր) պատրաստել, որով կամբաստանէ Մ. Յակոբ աղա Հիւսիսեանը, Գասպար աղա Մարգարէանը եւ իւր եղբայր Մկրտիչ աղա Սիրէ Զեւանը թէ տաներկու տարի առաջ պատահած հրդեհի ժամանակ արքունական դրօշմաթուղթեր գողցած են, խնդիր մը՝ որ արդէն այն հրդեհէն քիչ ժամանակ յետոյ վերջացած է ամբաստանելոյ անմեղութիւն հաստատող վճռագրերով: Սակայն բարբառաւորութեան քով օրէնքն ինչ նշանակութիւն ունի. դատաւորներու տուած վճռագրեր քանի փարայ կարժեն. իրենց միայն որս պէտք էր եւ այդ որսերը կունենան խենթի մը շնորհիւ. կը մընար հիմա այդ որսերէն կարելի եղածին չափ օգուտ քաղել. ուստի բանտարկեցին զանոնք: Ասկէ երկու տարի առաջ ալ Բէմալեան Գէորգ աշան, դարձեալ հայ վաճառական մը, բանտարկուեցաւ: Ախրինցի խենթի մը խօսքով եւ եօթն ամիս բանտարկութենէ եւ դրամական կարեւոր զոհողութիւններէ վերջ միայն կրցաւ օձիքը ազատել աւազակներու ձեռքէն: Տասն ամիս առաջ ալ Պոստէյիտ գիւղի քահանան ուրիշ մի քանի ընկերներով բանտարկուեցաւ եւ մինչեւ այսօր բանտի խստութեանց տակ կը հեծէ՝ հաճի Կարապետ անուն խենթ հայու մը զըպարտութեամբ: Հիմա խենթերու դար է եւ շիտակն բսելով թուրք կառավարութիւնն ալ շատ լաւ դնահատած է ատոնց արժանիքը: Խորհուրդ կուտանք բողոք յիմարանցներու վարչութեանց որ սակարկութեան մանեն թուրք կառավարութեան հետ՝ իրենց ունեցած յիմարներն անոր արամագրութեան տակ դնելու համար. այդ կերպով թէ շահ մը ըրած ոչիտի ըլլան այդ հաստատութեանց եւ իրենք ալ տաժանելի բռնէ մը աղատած եւ թէ միանգամայն թուրք կառավարութեան մեծ ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլան: Խենթ Սերքիսը յիշեալ երեք անձերէն զատ կամբաստանէ նաեւ Կարա-

պետ աղա Տէր Մարգարէան, Մ. Համբարձումի աղա Պոստէյիտ Կարապետ անունը եւ ուրիշներ, թէ յեղափոխական են, դրամ կը հաւաքեն, Եւրոպա կը ղգեն եւ այլն: Կառավարութիւնը այս ամբաստանութիւնը հիմ բռնելով՝ փութաց խուզարկել մի քանիներու տունը, ամեն թղթեր ու գրքեր կնքոյ տակ առնելով տարաւ քննելու համար. բայց փնտռածներէն բան մը չի գտաւ, զի չը կար: Եւ այժմ չնչին բաներ կուղեն մեծցնել, որպէս զի անոր համեմատութեամբ ալ մեծ ըլլայ այն գումար զոր ստանալու համար պէտք եղած դիմումներն ընել սկսած են. բանտն ալ լուր զըկած եւ իւրաքանչիւր բանտարկեալէ 50-ական ոսկի պահանջած են արձակելու համար: Բայց Մարգարէան Գասպար աղան գովելի արիւթութեամբ մը բարձրաձայն կը գոչէ. «Ինչ կուղեն մեղմէ այս պաշտօնեայներ. կողպուտ. կաշմոք. եթէ յանցաւոր ենք թող պատժեն, իսկ եթէ անմեղ՝ ի՛նչ անուշով կը պահանջեն այս դրամներ. բաւական չէ՞ մինչեւ ցարդ ըրած կողպուտնին:» Ծանր յանդիմանութիւն մ'է այս ղեղձման մը դէմ. բայց թուրք պաշտօնեայներ ալ մընալ դիտեն: Բողոք ալ տրուեցաւ այս խնդրոյ առ թիւ տեսները ինչ եւք պիտի ունենայ: Ասեցինք որ Սերաստիոյ կուսակալը այստեղ պիտի գայ եղեր քննութեան համար. հարկաւ այսպիսի համեղ պատաններ ուրիշի կեր չընել կը փափագի: Քանի հարկեր անմեղ մարդոց արիւնը ծծած չէ արդեօք եւ ղեռ եւս քանի հարկներու ալ արեամբը պիտի չը պարարտէ իւր գծուծ մարմինը: Թող ուտեն, ուտեն անդադար մինչեւ որ յագենան. ոչ, անոնք յագենալ չեն գիտեր, մինչեւ որ պայթին: Զայց կը շփն նսեւ թէ կան ղեռ բաւական թուով մարդիկ ի հարկէ քիչ շատ ստակի տէր, ղըտնք կառավարութիւնը պիտի բանտարկէ եւ տուններին ալ խուզարկէ: Խնդու—որպէս զի ստակ կորզէ: Խեղճ լեռնաբնակ աւազակներ, քաղաքները իշէր, որպէս զի աւազակութեան արհեստը աւելի լաւ սորվիր: Պաշտօնեաներէն մէկն ալ փափագ յայտնած է որ հայ կանանց եւ օրիորդաց վրան խուզարկելու պաշտօն ալ իրեն տրուի.

ԳԵՂԱՄ.

Եօղատ, 24 յուլիս 1892.

Ահա թէ ինչ ահ ու սարսափ կը տիրէ երեք չորս ամսէ ի վեր. կառավարութիւնը միշտ վայրագ միջոցներով կը հալածէ ամբողջ հայ հասարակութիւնը եւ չկայ տուն մը, հայ մը որ աղատ ֆնայ թուրքի հալածանքէ: Բողոք թուրք պաշտօնեայք եւ ոստիկանք, նաեւ թուրք ժողովուրդն գրգռեալ կառավարութենէ, միշտ անարդանօք կը վարուին հայու հետ. մենք այժմ մոռցած ամեն ինչ միայն մեր մահուան կամ ազատութեան կողմէնք: Ի՞նչ են կառավարութեան եւ պաշտօնէից ընթացք քաղաքիս հայերու հետ, թոյլ տրուի ինձ փոքր ինչնը կարողել: քաղաքիս կառավարչի վատութեան եւ բարրարութեան չափն անցած եւ ոչ ոք կրնայ համբերել իւրաքանչիւր քայլափոխին կողմէ հայ մը ոչնչացնել, սպան-

ներ թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս, եւ զոր սուլածանք միայն կը վարձատրէ իբր իւր հաւատարիմ պաշտօնակցին: Թող չը խաբուին ամեն անոնք, որք կը լսեն եւ կամ կը կարդան ըստգրաց մէջ թէ «կատարեալ անդորրութիւն կը տիրէ» եւ մենք կը պատասխանեմք թէ սուս է, կը խարէ: Բայց զձփ ինքզինքը:

Թուրք կառավարութեան կողմանէ տեղի ունեցած զեղծմունքն ու հալածանք խիստ շատ են եւ արգէն ծանօթ, զորս յիշել հարկ չեմ համարեր. սակայն քանի որ նպատակս քաղաքիս հայոց եւ յունաց վիճակը նկարագրել է, պատմեմ մի քանի դէպքեր:

Թուրքն իր զայրոյթ ոչ միայն հայոց վրայ կը թափէ, նորա ճնշմունք եւ բռնութիւնք ոչ միայն հայոց համար գործադրելի կը մնան, այլ առհասարակ ամբողջ նորա բռնապետութեան տակ հեծող ժողովուրդոց համար: Քաղաքիս յոյն հասարակութիւնը՝ որ հայոցս պատահած աղետից առջեւ անտարբեր կը մնայր, իբրեւ թուրքի հաւատարիմ հպատակ եւ չէր փախագէր հայու գործակից ըլլալ, վերջերս պատահած մի քանի դէպքեր պայտուցին թէ նորա (թուրքի) նպատակ չէր միայն հայու զօրութիւնը ջլատել եւ ոչնչացնել՝ այլ բոլոր ժողովուրդոց, եւ որոց միակ եւ ազդու միջոց էր դառն՝ բացի կառավարական ամեն տեսակ ճնշումէ ու հալածումէ՝ բռնի թրքացները եւ ահա դէպք մը: ... անուն յոյն գիւղի մէջ Մարիկ անուն յոյն օրիորդ մը նշանուած էր Տիմի գ. ի ո ս անուն երիտասարդի մը հետ, որ երկու տարիէ ի վեր է ն կ ի լ ը ի կը գործէր: Սոյն գիւղի հարուստ թուրք մը լսելով աղջկան գեղեցկութիւնը, օր մը բռնի նորա տունը կը մտնէ զայն տեսնելու, եւ զմայլելով նորա գեղեցկութեան՝ քանի մ' օր վերջ լուր կը ղրկէ նրա ծնողաց, թէ այսպիսի գեղեցիկ աղջիկ մը քու տանդ չը վայելէր, պէտք է որ ինձ տաս: Աղջկան ծնողք բացարձակապէս կը մերժեն: Երբ յիշեալ թուրքն կը տեսնէ թէ մերժուեցաւ իր առաջարկ, կը դիմէ բռնութեան, եւ նոյն գիւղեր մի քանի ղենեալ մարդերով կը մտնէ նորա տունը եւ կողգէ բռնի հանել: Նորա ծնողք եւ եղբայրներ կընդդիմանան եւ կը պատասխանեն թէ իրենց դիմեներն ալ միասին պիտի յանձնեն. եւ յայնժամ կսկսի սոսկալի կռիւ մը. աղջկան ծնողք ընդ երկար դէմ կը դնեն թրքաց զինուոց եւ սրերի հարուածներէ. բայց ամենն ալ ծանր վէրքեր ընդունելով կիցնան մահամերձ եւ թուրքն կը յաջողի անմիջապէս յափշտակել յիշեալ Մարիկոն եւ փախչել, առանց զթալու նորա արտասուաց: Կը բռնաբարէ աղջկան պատիւն եւ կամեմանացնէ իր հետ:

Բայց Մարիկոն միշտ կողբայ եւ կարտասուէ իր պատիւն ու ազգ. սակայն թուրքի ոչ հարստութիւնը եւ պերճութիւնը կը շացնեն զնա եւ ոչ նոցա ըստպատանական խօսքեր եւ տանջանքներ կը տկարացնեն եւ կը վհատեցնեն, այլ աւելի կը վառի եւ կը բորբոքի: Վերջապէս կը յաջողի փախչել իւր նախկին նշանածին Տիմի գ. ի ո ս ի քով, որ լսելով պատահածը անմիջապէս գիւղ վերադարձած էր, եւ կերթայ նորա հետ ուղղակի Կիւրի եւ գեղացոց ըսած բռնութեանց համար աղերսա-

գիր կուտայ կուսակալին: Բայց կուսակալը չուղելով գիւղացւոց պատիւ մը տալ, կը վռնտէ աղջիկը, ըսելով ամեն ոք աղատ է կրօնի մասին. բայց միւս կողմանէ յիշեալ գիւղի թրքերը տեսնելով որ, որսը փախաւ եւ թէ իրենք եւ թէ իրենց կրօնն խայտառակուեցան, աւելի ծանր հարուած մը տալու նպատակաւ, անմիջապէս կը դիմեն Խողաթու չարաշուք միւս թաւարի ֆի, թէ մեր գիւղի յոյները մեր թրքացուցած աղջիկը փախցուցին: Բայց միւս թաւարի ֆի տեսնելով որ այս ծանր գործ մը չէ, եւ ասով ոչինչ կրնայ ընել յունաց, կուգէ գոյն եւ ձեւ տալ եւ մեծ գործ ցուցնել սուլածանի, որով կարենայ պատիւ եւ շքանշաններ խել ուստի ստապէս կը խըրատէ թուրքերը. «Գացէք աղերսագիր մը տուէք (որոյ օրինակը ինք գրել կուտայ իր գրագրին) թէ՛ ... գիւղի յոյները գիւղեանց տունս մտնելով մեր սուրբ եւ ճշմարիտ կրօնը ընդունած հարսը սպաննեցին եւ մեղալ վերաւորեցին եւ ահա հարսիս արիւնքները շապիկը»: Բայց զայս ապացուցանելու համար կը պատուիրէ որ, ու մը մորթեն եւ շապիկ մը նորա արեան մէջ խոթեն եւ բերեն իրեն: Միամիտ թուրքերն անսալով նորա խօսքին կը կատարեն կէտ առ կէտ միւս թաւարի ֆի հրամանը. եւ այսպէս վատն իւր նպատակին հասած շուտով ոստիկաններ կը ղրկէ յիշեալ գիւղ, եւ գիւղի յոյն ժողովուրդը, քահանայն եւ աղջկան ծնողքը շղթայակապ բերել տալով՝ առանց հարցաքննութեան կը բանտարկէ գողերու ու մարդասպաններու քով: Հոս կը բացուի զընթացին տեսարան մը. բոլոր բանտարկեալք, միւս թաւարի ֆի գրգմամբ, կսկսին ամեն տեսակ նախատալի եւ անարգ գործեր կատարել, տանջել ամեն կերպով քահանային վրայ հեծնել, եւ ըսել թէ դուք մեր էջն էք միւս աշխարհի մէջ, բայց մենք հոս այժմէն սկսինք հեծնալ ձեր վրայ. մօրուքէն, պիտերէն քաշել, կտրել մաղերը, եւ մինչեւ անգամ, քահանային կնգուղին մէջ անմաքրել գլուխն անցնել, երեսին եւ մօրուքին քսել:

Տեղւոյս յոյն հասարակութիւնը տեսնելով եւ լըսելով թուրք կառավարութեան լրբութիւնը, կուգէ հեռագրաւ բողոքել թէ սուլածանի, թէ իրենց պատրիարքի եւ թէ Եփեսոսի կուսակալին. բայց հեռագիրները կարգելուին միւս թաւարի ֆի կողմանէ. ուղղակի կը դիմեն իրեն, այլ ի դուր: Կուսակալը լսելով եղելութիւնը, քանիցս հեռագրած է թէ հանէ քահանայն եւ յոյն բանտարկեալները, բայց կրկին յամառեցան եւ դեռ կը մնան բանտը նոյն տանջանաց եւ նախատանաց մէջ: Յոյն եւ հայ ժողովուրդները սարսափած եւ շուարած են. այս խնդրի վերայ խօսելու անգամ կը վախնան: Ահա ասոնք են թուրքի տուած արտօնութիւնները զորս ինք տուաւ եւ չը յարգեր եւ զորս յոյն ժողովուրդը մեծաձայն հռչակած էր հանուր աշխարհին: Ինչ բռնի միջոցներու չգիմէր այսպիսի հալածանաց եւ ճնշմանց տակ հեծող ժողովուրդ մը:

Ամենահասարակ եւ պարզ վաճառականի մը ձեռագիրը կարգիլուի, եւ եթէ ոք համարձակի հասկնալ նորա պատճառն՝ ծանր հարցաքննութեանց կենթարկուի:

Նաեւ մօտերս 2 է ԼԼ օ անուն տապաւնի մը երե-

ւան եկաւ որ ամբողջ գաղափարայն նահանգը սարսափի մէջ ձգեց. բոլոր կեղերոններէ մինչեւ անգամ չալէպի եւ Ատանայի եւ Վանիայի սիւլաւարին երեւանէն ինկան բայց ոչ ոք կոցաւ մօտենալ նմա. նորա գլխաւոր թշնամին է կառավարութիւնը: Երբ լուր եկաւ թէ Չէլթոքաղաքի մօտերը եկած է միւթէսարըֆը՝ իբր թէ քաղաքը կը պաշտպանէ քսան եւ հինգ կամ երեսուն սիւլաւարիներով զայն ձերբակալելու գնաց. սակայն ոչ թէ զայն ձերբակալել է նորա նպատակ, այլ այնպէս ձեւացնել, քանզի Չէլթոք ուր որ կերթայ՝ նա հակառակ կողմը կերթայ եւ երբեք չը համարձակիր նորա վրայ գնալ: Ո՞ր գիւղ որ երթայ գեղացիները կը շարժարէ՝ թէ դուք ինչու զայն չըռնեցիք. եւ այսպէս տաս օրուան չափ ըլլաւ Չէլթոք միտառելէ վերջ ձեռնոնեայն եւ ամօթահար ետ դարձաւ եւ այժմ բոլոր շրջակայ գիւղեր եւ քաղաքի ժողովուրդը տեսնելով կառավարութեան անկարողութիւնն՝ ահա սարսափի մէջ են եւ ոչ ոք կը համարձակի քաղաքէն դուրս երթալ:

Ա.Ա.Գ.Ի.ՆԱԿ.

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՎԻՃԱԿԸ.

28 յուլիս 1892.

Թուրքին ներկայ քաղաքականութիւնը տարած ու հասուցած է զհայ այն վիճակին՝ որ զայն կամայ ակամայ կը ստիպէ մտածել իր ապագային վրայ եւ աղաւել իրեն իսպառ աւերման աղետէն:

Այժմ Ալիքիկոյ մէջ բանտարկութեանց կեղերոններ են Ատանա եւ Հալէպ. այս կեղերոններու մէջ ունին 2 եպիսկոպոսներ եւ երկու հատ քաղաքապետ. վարդապետ, վարժապետ եւ քահանայ ու ամեն կարգի աշխարհական հարկւրներով կը հեծնն բանտից խորշերու մէջ:

Ալիքիկոյ երկու նահանգաց կառավարութեան պաշտօնեաներէն կազմուած է մի ներքին ընկերութիւն որ պարզապէս հայկական ինդիւր իրենց ապրուստի միջոցն են ըրած, որով կուզեն բարձրանալ պաշտօնի յագուրդ տալ իրենց կրից եւ այլն: Եւ հաճախորդ իրենց ձեռաց տակ ունին լրտեսներ, որք գաղանազողի փնտսակար թղթեր կը սպրդեն տղայոց եւ անհասկից գրպանները, տուներ կոխել կուտան, կը խուզարկեն եւ ոչինչ գտնելով ամօթապարտ եւ սեւերես դուրս կելնեն: Մասնիչներն ու քսուները աւելի բազմացել են այս կողմերը: Հալէպի մէջ թուրք պաշտօնեայններէն կազմեալ ընկերութիւնը Զէյթունի յեղափոխութեան առթիւ՝ երկու տարիներէ ի վեր Մարաշի աղգայնոց նիւթապէս եւ բարոյապէս մեծամեծ փնտներ հասուցին. զրեթէ ամիսը միանգամ 8-10 երեւելի անձինք կը կոչուին ի Հալէպ. մի քանի շաբաթ ի դուր տեղ հարցաքննելէն յետոյ կառարկեն թէ՝ «դուք Զէյթուն ղէնք եւ վառօք կը խրքկէք եղեր» եւ վերջապէս 500 ոսկիէն սկսեալ մինչեւ կարողութեան համեմատ 80 ոսկի կառնեն, կը կողոպտեն եւ թող կուտան: Այսպէս այս պատճառարանութեամբ կանչուած մարդոց թիւը 50-ի մօտ է եւ առնուած ոսկ-

ւոյ գումարն 3000-ի: Չենք գիտեր թէ այս նիւթապէս եւ բարոյապէս կեղերմանց եւ հարստահարութեանց վերջը ո՞ւր պիտի յանդի:

Ալիքիկոյ մէջ չկայ քաղաք մը, գիւղ մը, ուր շանախալ ընի յանիրաւի զրկանք, բանտարկութիւնք եւ ուրեք ուրեք ոճրագործութիւնք: Այժմ թուրք կառավարութեան ներկայ քաղաքականութիւնը ծանր քարէն աւելի կը ծանրանայ հայոց սրտին վրայ: Ատանա, Տարսուս, Հալէպ, Սիս, Հաճին, Զէյթուն, Մարաշ, Այնթապ բացարձակապէս թուրք կառավարութիւնը թող տուած է տեսնացի թուրք ժողովուրդը որ խեղճ հայերը ձեռնեն, վերադարձնեն, կողոպտեն, հայհայտեն եւ ամեն տեսակ անարգանք թափեն նոցա գլխոյն վրայ:

Հայ կանայք եւ աղջկուք գրեթէ չեն կարող առննձին տեղէ մը անցալի, ոչ եկեղեցի եւ ոչ պլուր կամ բաղնիք գնալ առանց ապահովի ընկերներով: Այժմ հայտն ամեն ինչը ոսնակոխ է — իր կեանքը, պատիւը, ինչքը... Գեռ սուլթան Համիտը հրատարակել թող տայ թէ՝ «շնորհիւ Օգոստոսիա Սուլթանի ամեն ուրեք խաղաղութիւն եւ անդորրութիւն կը տիրէ»:

ՄԵԳԻՄՈՒՆԻ.

ՊԵՐՏԻՆ ԼՈՒՐ.

*** Կ. Պ. Օ. Լ. Ս. Ի. Գ. միւլ հաղորդում են. — «Կերկայ հոկտեմբեր ամսոյ 7—19-ին տեղի ունեցաւ 7 ամիս առաջ ձերբակալուած 13 անձանց դատավարութիւնը, որք կամբաստանուէին իբրեւ յեղափոխական՝ իրենց մօտ Հնչակեան Ծրագրի, «Հնչակի» թիւեր եւ ղէնքերը գտնուելուն համար: Այդ անձերէ հինգն անպարտ արձակուեցան իրենց կատարեալ անմեղութիւնն հաստատուած ըլլալով իսկ ուժը դատապարտուեցան հետեւեալ կերպով. մէկը՝ Կարապետ Թուր-Սարգիս՝ ի բացակայութեան դատապարտուեցաւ 15 տարի բերդարգելութեան. միւսը 8 տարի շղթայակապ, երրորդը 4 տարի շղթայակապ, իսկ մնացեալ հինգը՝ 5-ական տարի բերդարգել: 2ը նոյաժամ ոստիկանութեան անոնց տրուած սոսկալի տանջանաց՝ ամբաստանելոյ ընթացքը դատարանի մէջ եղած է գեղեցիկ եւ օրինակելի»:

*** Խնդրում ենք թ զ թ ա դ ր ա մ գումարները միշտ ուղարկել ներքեւ ղետեղված M. Beniard-ի հասցեով, իսկ M. Daniel-ի հասցեով ուղարկել միայն դրամական մատնագատները:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ եւ թղթագրում գումարներ ուղարկել հետեւեալ հասցեով. — Athènes. (Grèce). — M. Beniard. Poste restante.

Իսկ դրամական մատնագատները — mandat — ուղարկել հետեւեալ հասցեով. —

Eaux-Vives. (Suisse). — M. Daniel. Poste restante

Աթէնք. Հայկական ազատ տպարան.